

V posledním období upoutávají pozornost vědců a veřejnosti zvláštnosti způsobu života člověka a různých sociálních skupin v rozličných sociálních podmínkách a především charakteristiky socialistického a kapitalistického způsobu života. Týká se to hlavních forem činnosti, chování a komunikace lidí, které se staly nedílnou součástí každodenního života za socialismu a za kapitalismu; dále toho, v jakých podmínkách probíhá tento život; jaké jsou přitom cíle, zájmy, potřeby a hodnotové orientace lidí; jak to souvisí s ekonomickými vztahy a ideologií dané společnosti, jejími zvyky a tradicemi, úrovní rozvoje, přírodními podmínkami apod. [Arnoldov 1976; Butenko 1978; Gordon, Onikov 1977; Tolstych 1975 aj.].

Zájem o problémy způsobu života je podmíněn spíše praktickými než teoretickými zájmy. V podmínkách rozvíjející se vědeckotechnické revoluce s jejími rozmanitými a složitými sociálními důsledky a v podmínkách mírového soužití států s rozdílným společenským zřízením vstoupilo zápolení dvou protikladných sociálně ekonomických systémů — socialismu a kapitalismu — do nové etapy. Do popředí se dostává schopnost společenského zřízení zabezpečit lidem současné epochy způsob života důstojný člověka.

Kromě toho se v současné etapě rozvoje socialistických zemí aktualizuje dlouhodobé a komplexní plánování všech stránek a komponentů života v jejich nerozborné jednotě. To si vyžádalo rovněž rozpracování teoretických představ o způsobu života obecně a jeho zvláštnostech za socialismu a o cestách rozvoje socialistického způsobu života zvláště.

Značná pozornost byla těmto otázkám věnována na XXV. a XXVI. sjezdu KSSS a na sjezdech komunistických a dělnických stran v ostatních socialistických zemích. V usnesení sjezdů byla zdůrazněna nutnost rozšířeného zkoumání a propagace socialistického způsobu života, jeho předností před kapitalistickým způsobem života.

Socialistický způsob života je souhrn forem činností typických pro člověka socialistické společnosti v oblasti práce, soukromého života a volného času, jež jsou zaměřeny na realizaci základních hodnot socialistické společnosti a podmíněny jejími ekonomickými vztahy a ideologií.

Socialismus je společnost reálného humanismu. Jeho hlavní hodnotou je sám člověk, jeho hmotné zabezpečení a jeho všestranný a harmonický rozvoj. „Všechno pro blaho člověka, ve jménu člověka je nejhlubší smysl nového socialistického způsobu života“ zdůrazňuje Usnesení ÚV KSSS k 60. výročí Velké Říjnové socialistické revoluce. V souladu s tím jsou pro socialistický způsob života typické: tvůrčí charakter procesu práce, různé druhy společensko-politické činnosti, společenské aktivity, umělecké činnosti, studium pro získání vzdělání a jiné formy činnosti, jež zabezpečují blahobyt lidí a slouží jejich všestrannému a harmonickému rozvoji. Charakteristickými rysy socialistického způsobu života jsou dále kolektivismus, vzájemná pomoc lidí, družba všech národů a národností, vlastenectví a internacionalismus, „morální zdraví“ (vysoké mravní hodnoty) aj. Tyto nejtypičtější rysy socialistického způsobu života se nestávají v podmínkách socialismu ihned vlastní všem sociálně demografickým skupinám obyvatelstva, či dokonce každému jednotlivci.

V širokém okruhu problémů, jež se týkají socialistického způsobu života, patří důležité místo otázce postavení tělesné kultury ve struktuře způsobu života. V poslední době se tato otázka stále více diskutuje v literatuře [Adamson 1982; Vizitej 1980; Stoljarov 1979 aj.]. Aktuálnost je podmíněna především tím, že současná vědeckotechnická revoluce zostrila problém vzájemného vztahu duchovních a tělesných vlastností a schopností člověka, a tedy i člověka socialistické společnosti. Význam uvedené otázky souvisí s tím, že se v současné době na celém světě prosazuje intenzivní rozvoj tělovýchovně sportovní činnosti. Milióny lidí se zapojují do aktivního cvičení a účastní se sportovních soutěží. Rychlým tempem se rozvíjí vrcholový sport. Značně se rozšiřují různé formy tělovýchovné aktivity (včetně kondičního běhu, běhu na lyžích, plavání, turistiky apod.) a masově sportovní soutěže.

Analýza problému postavení tělesné kultury ve struktuře socialistického způsobu života závisí samozřejmě v podstatné míře na chápání tělesné kultury samé. V literatuře bohužel chybí jednotná obecně uznávaná interpretace tohoto důležitého sociálního jevu; existuje velké množství různých definic tělesné kultury [Jevstafjev 1980].

V souvislosti s posuzovanou otázkou je třeba vyčlenit dva v podstatě různorodé přístupy v chápání tělesné kultury, jež se dosud nejčastěji vyskytovaly v literatuře. V prvním přístupu se tělesnou kulturou rozumí tělesná cvičení jako specifické („neutilitární“) formy pohybové aktivity, jež jsou schopny působit jak na tělesné, tak na duchovní vlastnosti a schopnosti člověka; v tomto případě by bylo vhodnější používat termín „tělovýchovná (tělovýchovně sportovní) aktivita“.

V druhém přístupu je pod pojem tělesná kultura zahrnován souhrn prostředků, které se využívají k záměrným změnám tělesných vlastností a pohybových schopností člověka, jeho těla, dále výsledky působení těchto prostředků, jakož i samotný vztah člověka k této činnosti a jejím výsledkům.

V prvním případě vystupuje do popředí zvláštní forma pohybové aktivity člověka působící na jeho fyzické a duchovní vlastnosti, v druhém případě pak činnost zaměřená pouze na tělesné zdokonalování člověka (v tomto smyslu je oddělována od činnosti orientované na záměrné změny duchovních vlastností a schopností člověka.) Z tohoto hlediska je uvedená činnost již tělovýchovně sportovní. Současně však je tato činnost v uvedeném vztahu širší než první, neboť v sobě zahrnuje nejen určité formy pohybové aktivity, ale také jiné prostředky, jako jsou využití přirozených sil přírody, racionální režim práce, odpočinku, výživy apod.

V této stati soustředíme hlavní pozornost na analýzu otázky postavení tělovýchovně sportovní činnosti ve struktuře socialistického způsobu života. Dotkneme se rovněž některých jiných aspektů řešené tematiky. Účelným bude posoudit otázku, zda a proč je tělovýchovně sportovní činnost v rámci socialistického způsobu života potřebná.

Tato otázka je v dostatečné míře analyzována v marxistické literatuře. Proto uvedeme pouze několik, podle našeho názoru nejdůležitějších momentů.

Role a význam tělovýchovných a sportovních aktivit ve struktuře způsobu života jsou určeny tím, že zde vystupují jako faktor všestranného a harmonického rozvoje člověka. Jedná se o to, že tyto aktivity působí při správné organizaci nejen na tělesné zdokonalování člověka a upevnění jeho zdraví, ale mohou mít podstatný vliv také na duchovní svět člověka, svět jeho emocí, estetický vkus, psychické vlastnosti, morální a světonázorové představy, na jeho tvůrčí společenskou aktivitu apod. v souladu s normami a ideály socialistického způsobu života.

Reprezentativní výzkum Ústavu sociologických výzkumů AV SSSR, který byl proveden v r. 1981 v rozsáhlém regioně SSSR, ukázal, že například mezi lidmi, kteří provozují tělovýchovné a sportovní aktivity, je 4x více studujících na večerní škole, 7x více studujících v kursech pro přípravu k přijetí na vysoké školy, 2x více studentů večerního a dálkového studia na vysokých školách, studujících na průmyslovkách a navštěvujících aprobační kursy. Různorodé zájmy cvičenců činí jejich volný čas bohatějším a obsažnějším. Je mezi nimi 3x více osob navštěvujících filmová představení, 5x více osob navštěvujících divadelní představení a koncerty, 2x více čtenářů umělecké literatury, 4x více čtenářů odborné literatury, 3x více účastníků různých přednášek, jakož i lekcí v systému politického a ekonomického vzdělávání, 7x více hráčů na hudební nástroj a 3x více jich je zapojeno do dobrovolné společenské činnosti. Mezi cvičenci je daleko více osob, jež se zajímají o mezinárodní život, otázky ekonomiky, problémy výchovy a etiky. Většinou vedou zdravý způsob života, neopíjejí se, těší se úctě mezi kolegy v práci, jakož i mezi přáteli a známými.

Jak prokazují výsledky výzkumů, tělesná výchova a sport patří mezi ty druhy činnosti, jež působí na skutečně lidské „neformální“ vztahy mezi lidmi, založené na úctě jednoho k druhému a proniknuté duchem přátelství a kolektivismu v rámci socialistického způsobu života.

Jednou ze základních hodnot socialistického způsobu života je stále se rozšiřující objem volného času, neboť podle K. Marxe „volný čas je prostorem pro rozvoj osobnosti“. Například v Sovětském svazu byl jenom za léta 1958—65 přírůstek volného času v průměru 400 hodin na jednoho pracovníka. Každý člověk se snaží naplnit volný čas takovou činností, jež u něho vyvolává kladné emoce, regeneruje síly spotřebované v pracovním procesu, uspokojuje jeho různé duchovní a kulturní zájmy. Na druhé straně je z hlediska zájmu společnosti důležité, aby volný čas byl tráven dostatečně cílevědomě, aby nebyl naplněn prvky antikultury, jako jsou opilství, hazardní hry apod.

Tělesná výchova a sport jako prostředek všestranného a harmonického rozvoje člověka, udržení a upevnění jeho zdraví, regenerace sil, vytváření dobrého sociálně psychologického klimatu v kolektivu — mají důležitý ekonomický význam ve struktuře socialistického způsobu života. Výzkumy provedené v SSSR ukazují, že například produktivita práce je u sportujících ve srovnání s nesportujícími v průměru o 5—10 % vyšší. Pravidelný trénink, turistické pochody, cvičení ve skupinách základní a rekreační tělesné výchovy přispívají k tomu, že u lidí jak duševně, tak fyzicky pracujících je stupeň únavy v průměru 2—3krát nižší než u těch, kteří nejsou zapojeni do tělesné výchovy a sportu. Pracovní absence způsobené nemocnostmi jsou u cvičenců ve srovnání s ostatními nižší o 25—75 %. Zapojení do tělesné výchovy a sportu zvyšuje také společenskou aktivitu a zájem o záležitosti pracovního kolektivu. Podle údajů Ústavu sociálních výzkumů Akademie věd SSSR (1981) je mezi cvičícími 3x více osob, jež se zúčastňují zlepšovatelského a vynálezeckého hnutí, a podíl těch, kteří projevují zvýšenou pracovní iniciativu, snaží se odvádět práci na vysoké kvalitativní úrovni apod., je vyšší o 15—20 %.

Je obecně známo, že tělesná výchova a sport působí na upevňování přátelských vztahů mezi cvičenci a sportovci různých zemí, na upevnění míru a vzájemného porozumění národů. Plní důležitou roli v přípravě lidí k obraně socialismu, socialistického způsobu života.

Uvedené není zcela úplným výčtem všech společenských funkcí tělovýchovné a sportovní činnosti ve způsobu života lidí v socialistické společnosti.

Nutno zdůraznit, že tělovýchovná a sportovní činnost nejsou jen důležité,

potřebné a užitečné prvky socialistického způsobu života, ale jsou naprosto nenahraditelné. Například tělesná práce nebo obvyklá pohybová aktivita v běžném životě je nemůže nahradit v jejich funkci tělesného zdokonalování. Jak je známo, vědeckotechnická revoluce, mechanizace a automatizace výroby vedou ke značnému snížení tělesného zatížení organismu v pracovním procesu i běžném životě. Nejvýznamnější však je to, že tělovýchovné a sportovní činnosti umožňují — na rozdíl od pohybové aktivity v pracovním procesu a běžném životě — účelně a efektivně formovat tělesné vlastnosti a pohybové schopnosti lidí v potřebném směru.

V současné době nemáme k dispozici jiné prostředky uchování a upevnění zdraví, jež by se mohly srovnávat s tělovýchovnou a sportovní činností.

Rozvoj sportu v posledních desetiletích prokázal, že sport je rovněž jedinečnou podívanou schopnou uspokojit potřeby milionů lidí.

Neopakovatelnost a nezaměnitelnost tělovýchovné a sportovní činnosti jako prvků socialistického způsobu života souvisí i s komplexním charakterem jejich působení na tělesný a duševní rozvoj člověka.

Je nutné vidět i to, že v důsledku uvedených zvláštností patří tělovýchovná činnost mezi ty málo početné druhy činnosti, jež mohou a musí být součástí způsobu života každého člověka nezávisle na pohlaví, profesi, národnosti, zájmech a názorech, a to v libovolném období jeho života, počínaje nejranějším věkem až do hlubokého stáří.

Ze všech těchto důvodů je v socialistických zemích věnována tělovýchovné a sportovní činnosti, především pak jejímu masovému rozvoji, velká pozornost. Úspěchy, jež dosáhly socialistické země v tomto směru, jsou obecně známy. Stačí poukázat například na to, že za něco více než 60 let (v historickém rozsahu nepatrná doba) se počet osob zapojených v sovětské tělovýchově zvýšil více než 1000krát. Takové tempo rozvoje masového tělovýchovného hnutí historie nezná, což svědčí o nesmírných přednostech socialistického způsobu života.

V současné době je v socialistických zemích vytyčen a úspěšně realizován rozsáhlý a složitý úkol: přetvořit tělovýchovné hnutí ve skutečně masové, všelidové a tělesnou kulturu a sport učinit nedílnou součástí způsobu života každého člověka.

Jaké jsou vědecké cesty řešení tohoto úkolu?

Bylo období, kdy za nejdůležitější bylo považováno vytvoření pevné materiální základny pro systematické provozování tělovýchovy a sportovních činností. Zdálo se, že když budou podmínky pro cvičení, všichni půjdou na první zavolání na stadióny, sportovní hřiště, do areálů odpočinku. To se však nestalo.

Ve všech socialistických státech bylo v oblasti materiálně technické základny pro tělesnou výchovu, sport a turistiku hodně vykonáno. Byla vybudována početná sportovní zařízení, připraveni kvalifikovaní odborníci v oblasti tělesné kultury a sportu apod. Přitom sportoviště, sportovní náradí a služby kvalifikovaných odborníků mohou využívat pracující v socialistických zemích prakticky zdarma; v tom se projevují přednosti socialistického způsobu života. Přesto, že jsou vytvořeny všechny materiální podmínky pro tělovýchovné a sportovní činnosti, lidé je v mnoha případech nevyužívají.

Mezi objektivní příčiny, jež brání provozování tělovýchovných a sportovních činností, je obvykle zařazován nedostatek času. V určitém období se v sociologické literatuře autoři odvolávali na výsledky dotazníků, z nichž vyplývalo, že hlavní a jediná příčina bránící širokému pronikání tělesné kultury a sportu do každodenního života je nedostatek volného času. Tento faktor se skutečně

často záporně projevuje ve vztahu k tělesné kultuře a sportu. Zvláště se to týká žen, jež — jak ukazují sociologické výzkumy — věnují ve srovnání s muži 2—3krát více času domácím pracím a péči o děti.

Nedostatkem volného času (či pouze jím) nelze ovšem vysvětlit pasivní vztah značné části obyvatelstva k tělesné kultuře a sportu. Podle sociologických výzkumů a časových snímků, jež provedly statistické orgány, je celkový objem volného času dospělého obyvatelstva Sovětského svazu v průměru 3—4 hodiny v průběhu dne. Tento objem volného času plně dovoluje každému člověku věnovat se alespoň několikrát týdně tělovýchovným činnostem. V současné době pracující v SSSR, jakož i ostatních socialistických zemích, mají v průměru nejméně 100—120 volných dní za rok. Kdyby každý občan věnoval tělovýchovné činnosti v těchto dnech alespoň 1—2 hodiny, splnil by roční normu pohybové aktivity, jež podle výpočtu vědců činí přibližně 200 hodin. Přitom se nejedná o něco neobvyklého, ale o záměnu pasivního odpočinku za aktivní, jež by obsahoval určité formy tělovýchovné a sportovní činnosti.

Je iluzorní domnívat se, že se lidé budou automaticky, souběžně s rozšiřováním volného času, věnovat aktivně sportu. Je nutno mít na zřeteli, že například již nyní, podle výpočtů sociologů, věnuje dospělé obyvatelstvo denně sledování televizních pořadů 4—5 hodin a děti i více. Existují však i jiné oblasti zájmové činnosti, které naplňují volný čas (styky s přáteli, sběratelství, zájem o hudbu aj.).

Jak lze v této složité situaci, jež se stává stále složitější, podnítit lidi, aby nezapomínali na tělovýchovné a sportovní činnosti?

Hlavní cesta k řešení tohoto problému v rámci socialistického způsobu života spočívá v tom, aby se u lidí vzbudila potřeba systematického zájmu o tělovýchovné a sportovní aktivity.

Tento úkol je velmi složitý. K jeho realizaci je v první řadě zapotřebí, aby si obyvatelstvo uvědomilo důležitost, význam a hodnotu těchto činností.

Jak vyplývá ze sociologických výzkumů, díky propagační a osvětové práci, jež byla provedena vědci, novináři, pedagogy, rozhlasem a televizí, většina obyvatelstva socialistických zemí je v současné době přesvědčena o důležitosti a významu tělovýchovných činností. Zbytečně se však neříká, že od poznání toho, co je dobré a co špatné, k rozumnému a vysoce morálnímu jednání je značně daleko. To se plně projevuje i v přístupu k tělovýchovným a sportovním činnostem. Mnoho lidí — i když si uvědomuje význam a užitečnost těchto činností — dává ve volném čase přednost jiným činnostem. V čem je příčina?

Mnohé vyjasní, když si uvědomíme, jak je pojímán význam tělovýchovných a sportovních činností.

Za první nejsou řídké případy, kdy konkrétní člověk uznává celospolečenskou důležitost, společenský význam určité činnosti, pro sebe ji však nepovažuje za zvláště důležitou. Ve značné míře na tom má vinu propagační a osvětová práce, která ne dosti jasně a přesvědčivě ukazuje nejen sociální funkce tělesné kultury a sportu, ale i jejich hodnotu pro každého člověka.

Druhým neméně důležitým momentem je to, v čem spatřují lidé hodnotu a užitečnost tělesné kultury. Jak vyplývá ze sociologických výzkumů, je většina lidí dosud přesvědčena, že tělovýchovné a sportovní činnosti působí kladně pouze na tělesný, a ne na duševní rozvoj člověka. Studium veřejného mínění značného počtu obyvatel SSSR ukázalo, že zatímco 60 % respondentů je přesvědčeno o zdravotním významu tělesné kultury a sportu, pouze 3,2 % se domnívá, že přispívají k všestrannému rozvoji osobnosti, 1,2 % k rozvoji tvůrčí aktivity a zhruba stejný počet je považuje za prostředky morální a ideově politické výchovy.

Zajímavá je otázka, proč se ve veřejném mínění vytvořil takový názor na význam tělovýchovných a sportovních činností. Určitý vliv na formování tohoto názoru měly bezesporu informace o negativním působení sportu na intelektuální a morální vlastnosti lidí, které se objevily jako důsledek podcenění výchovné práce se sportovci (ze strany trenérů) nebo nesprávné organizace tělovýchovného procesu apod. Nemalou roli sehrála také nesprávná propagace tělesné kultury a sportu, když všemi možnými způsoby zdůrazňovala pouze jejich funkci v rozvoji tělesné zdatnosti a schopností a často akcentovala jejich negativní vliv na duševní a mravní vlastnosti apod.

Tak se u lidí utvořilo uvedené mínění, jež podstatně ovlivňuje jejich vztah k tělovýchovným a sportovním činnostem.

Podstata spočívá v tom, že tělesné vlastnosti a schopnosti, které jsou rozvíjeny tělovýchovnými a sportovními činnostmi, mnohé lidi buď vůbec nezajímají (jak ukazují sociologické výzkumy), nebo nejsou považovány (alespoň v určitém období života) za nejdůležitější. S čím to souvisí?

Většina populace totiž považuje stav svého tělesného rozvoje, konstituce, zdraví za zcela uspokojivý (dokonce i tehdy, když to neodpovídá objektivním údajům). Například výzkum provedený ve 30 regionech RSFSR (1981) ukázal, že 24,8 % respondentů je přesvědčeno, že je zcela zdravý, 44,3 % že jejich zdravotní stav je dobrý a pouze 23,6 % uvedlo, že má určité obtíže, a 4,6 % špatný zdravotní stav.

Rovněž v případech, kdy lidé kriticky hodnotí úroveň svého tělesného rozvoje, konstituce i zdravotního stavu, vyskytuje se, zvláště mezi některými sociálními skupinami obyvatelstva (především mezi inteligencí), mnohdy názor, že tyto vlastnosti a schopnosti i hodnoty tělesné kultury vůbec, jsou méně důležité než například intelektuální vlastnosti, široké znalosti, „profesionální mistrovství“ a jiné.

Dosud je velmi zakořeněn názor, že hodnoty duchovní kultury jsou mnohem vyšší než hodnoty tělesné kultury, že důležitá je vysoká úroveň profesionální, mravní a politické (nikoli však tělesné) kultury (1).

Máme-li toto všechno na zřeteli, nemůžeme se divit, že přestože značný počet obyvatelstva přiznává určitý význam tělesné kultuře a sportu, redukuje jejich přínos převážně na tělesné zdokonalování a upevnění zdraví, jež se nejeví tak důležité (v daném období života) jako jiné formy činnosti, například získání vzdělání, hudební výuka atd. Výše uvedený výzkum ukázal, že i když pouze 24,5 % respondentů se považuje za zcela zdravý, jen 5 % z nich sportuje nebo cvičí v oddílech základní tělesné výchovy. Přitom každý třetí z respondentů nepovažuje za důležité, aby cvičil nebo sportoval v dané etapě své životní dráhy. 31,6 % žen uvedlo, že by chtěly cvičit, ale nemají čas. To vše vyvolává celou řadu nejen teoretických, ale i praktických problémů. Kde je východisko z této situace? Jaké jsou cesty překonání pasivního vztahu značné

(1) Například člověk, který pije, kouří, nesportuje, barbarsky se chová ke svému zdraví, má neustále v důsledku své nízké úrovně tělesné kultury častou pracovní neschopnost. Jiný, jenž systematicky sportuje, otužuje se, téměř nezná chuť vína a tabáku, tj. má vysokou úroveň tělesné kultury, je nemocen jen zřídka. Co se stává? Když závodní výbor dává poukazy na rekreaci, první je dostane dříve než druhý. Vždyť není absentér, byl nemocen, měl pracovní neschopnost a má vážný důvod k léčení. A druhý? Je přece zdravý. Navíc ten, kdo v důsledku nízké úrovně tělesné kultury pohřbívá své zdraví, nemá zpravidla ve svém okolí nikoho, kdo by jej morálně odsoudil. Naopak, společenské mínění dříve odsoudí „egoistu“, který pečuje o své zdraví, než přítelčka, který přenechává plně péči o své zdraví humánní společnosti.

části obyvatelstva k tělovýchovným a sportovním činnostem, jenž se utvořil na základě uvedených příčin?

Někdy se předpokládá, že je nutné podstatně přeorientovat vědomí, představy o vlastním těle a tělesné kultuře. Je nutno přestavět celkový systém hodnotových orientací mladého pokolení, aby byly hodnoty zdraví a tělesné kultury uznány za tak důležité jako hodnoty intelektuální, psychické a morální. Pro formování „zdravého způsobu života“, založeného na racionálním využití všech prostředků tělesné kultury, je nutná podstatná přestavba celého systému hodnotových orientací obyvatelstva, charakteru propagandy apod., tak aby se pozvedla prestiž hodnot tělesné kultury. Konkrétně je třeba přesvědčivěji vysvětlovat obyvatelstvu, že tělesná kultura je nedílnou součástí kultury osobnosti, jež má důležité místo v celkovém systému kultury; není to prostě jen rozcvička, běh atd. Dále je třeba vystupňovat morální a možná i materiální podněty k povzbuzení lidí, kteří jsou úspěšní ve svém fyzickém zdokonalování. Současně s tím je asi vhodné přísněji volat k odpovědnosti toho, kdo — v důsledku ingorantského vztahu k prostředkům tělesné kultury — má špatné zdraví a nedostatečnou tělesnou zdatnost. Vždyť zdraví lidí není osobní záležitostí jednotlivého člověka. Má velmi důležitý společenský význam.

Rozvoj propagandy a povzbuzování ke zdravému způsobu života a k uznávání hodnot tělesné kultury však neznamená popření ostatních stránek socialistického způsobu života. Nemá-li člověk kromě vysoké tělesné kultury nic jiného, sotva to odpovídá zájmu společnosti, a dokonce jeho samého.

Hlavní cíl socialismu je výchova všestranně rozvinutého člověka. Proto musí tělovýchovné a sportovní organizace podporovat nejen ty, kteří dosáhli nejlepších výsledků ve svém tělesném zdokonalování, ale ty, u nichž je tělesná a „sportovní“ kultura harmonicky propojena s vysokou úrovní vzdělání, vysokou morálkou, estetickou a politickou kulturou, kteří dosáhli vysokých výkonů nejen v oblasti tělovýchovy a sportu, ale i v jiných sférách lidské činnosti.

Taková iniciativa by mohla být pravděpodobně rozvinuta především v rámci olympijského hnutí jako hnutí zaměřeného na realizaci humanistických hodnot prostřednictvím sportu, a to včetně takových hodnot, jako je všestranný a harmonický rozvoj člověka. Také socialistické země, a především Sovětský svaz, kde jsou vytvořeny všechny podmínky pro realizaci ideálu všestranného a harmonického rozvoje člověka, by mohly být v tomto směru příkladem.

Je ovšem třeba podotknout, že i když je zvýšení prestiže hodnot tělesné kultury velmi důležitým prostředkem ke změně pasivního vztahu lidí k tělovýchovným a sportovním činnostem (většina z nich, jak bylo uvedeno, vidí význam této činnosti v působení na tělesné vlastnosti a schopnosti), je to prostředek, jenž má určité omezené možnosti. Současně je však třeba přesvědčit lidi o tom, že tělesná kultura a sport jsou schopny ve stejné míře působit jak na tělesné vlastnosti a schopnosti, tak na morální vlastnosti, estetickou kulturu, psychické schopnosti, mezilidské vztahy a jiné hodnoty lidské kultury.

Je přirozené, že problém nelze řešit jen samotnou propagandou. Všichni odborníci v oblasti tělesné kultury a sportu musí dosáhnout takové úrovně organizace práce, která zajistí, aby tělovýchovná a sportovní činnost působila také na duchovní stránku, morální vlastnosti, estetické schopnosti cvičenců, sportovců, diváků atd.

V socialistických státech nikdy nebyly fungování a rozvoj tělovýchovných a sportovních činností považovány za samostatný, izolovaný proces, ale za důležitou součást formování a zdokonalování socialistického způsobu života a socialistické kultury. Není náhoda, že Ústava SSSR obsahuje hlavní ustanovení týkající se kultury a sportu v kapitole *Sociální rozvoj a kultura*. Jde při-

tom nejen o co nejširší rozvoj tělesné kultury a sportu, ale o takový rozvoj, který organicky prolíná socialistickým způsobem života a přispívá k realizaci jeho hlavních ideálů a hodnot.

Například je známo, že v socialistických zemích dosáhly širokého rozvoje takové sporty, jako je například krasobruslení a umělecká gymnastika, v nichž je nejvýraznější a nejplněji vyjádřena estetická stránka sportu. Zároveň však nejsou rozšiřovány takové „druhy sportu“, které se objevují v kapitalistických zemích, jako jsou zápas a box žen, americká kopaná aj., rozvíjející nízké instinkty a ohroublý vkus diváků.

Pozornost věnovaná estetickému obsahu tělovýchovné a sportovní činnosti v socialistických zemích není náhodná. Je to podmíněno úsilím o co možná nejširší využití při rozvoji estetické kultury cvičenců, sportovců a diváků. Jako příklad lze uvést snahu předního sovětského pedagoga Suchomlinského, který při sportovních soutěžích ve škole organizoval rozhodování takovým způsobem, že vítězství se hodnotilo nejen na základě sportovního výkonu, ale také krásy pohybu a krásy jednání [Žoldak 1979].

Nad těmito pedagogickými zkušenostmi je nutno se zamyslet a pokusit se uplatnit je v určité formě také ve sportu „dospělých“ či v olympijském sportu, který je povolán působit na harmonický i všestranný rozvoj osobnosti, a tedy i na její estetické zdokonalování (2).

Mnoho bylo učiněno také pro to, aby sféra tělovýchovné a sportovní činnosti byla těsně sladěna s normami socialistického způsobu života a komunistickou morálkou. Zůstávají však ještě některé nevyřešené problémy. Někteří trenéři a sportovci nekriticky uplatňují buržoazní způsob myšlení a hodnoty buržoazního způsobu života, což vede k pronikání spotřebitelské psychologie do vrcholového sportu, k porušování morálních norem a principů při přestupu z jedné sportovní organizace (jednoty) do jiné, k úsilí jednotlivých sportovců a trenérů dosáhnout vítězství za každou cenu apod.

Bezesporu mají pravdu ti, kteří žádají přísnější tresty za nedodržování norem komunistické morálky v tělovýchovné a sportovní činnosti. Současně je však nutné hledat nové formy povzbuzování těch, kteří v tělovýchovné a sportovní činnosti projeví vynikající morální vlastnosti. Například Národní olympijské výbory v socialistických zemích by měly každoročně odměňovat ty sportovce, kteří jsou vzorem vysoce morálního jednání ve sportu.

V souvislosti s posuzovanou problematikou je velmi aktuální také otázka osobnosti a kulturnosti tělovýchovných odborníků. Není tajemstvím, že někteří rodiče se bojí posílat své děti do sportovních oddílů, neboť se bojí špatného působení trenérů a pedagogů na děti. Proto je velmi důležité, aby všichni odborníci v oblasti tělesné kultury a sportu měli nejen hluboké profesionální znalosti, ale také vysokou úroveň mravní a duchovní kultury, uvědomovali si svou vysokou společenskou odpovědnost za rozvoj tělesné kultury a sportu a za to, že jejich rozvoj přispívá k formování a zdokonalování socialistického způsobu života, k realizaci jeho základních ideálů a hodnot.

Důležité je, aby ve struktuře socialistického způsobu života byly obsaženy různorodé formy tělovýchovné a sportovní činnosti odpovídající zájmům, věku,

(2) Je to samozřejmě diskusní otázka, ale není nová. Například již staří olympijští rozhodčí (hellánodikové) nejdříve posuzovali postavu, konstituci, fyzickou dokonalost atletů; vycházeli z názoru, že krásná postava je nejen záruka sportovního vítězství, ale je třeba ji vysoko hodnotit. V informacích, jež se nám zachovaly, jsou nejen údaje o rekordních výkonech olympioniků, ale také o estetických charakteristikách jejich vítězství. Například v historických dokumentech se vzpomíná letícího běhu sprintéra, harmonie proporcí diskaře atd.

pohlaví, profesi, vzdělání, úrovni kultury, zvláštnosti způsobu života různých sociálně demografických skupin obyvatelstva.

V této souvislosti vzniká konkrétní otázka, v jakém poměru mají být všechny tyto činnosti obsaženy ve struktuře socialistického způsobu života.

Zvláště ostře z tohoto hlediska vyniká otázka poměru masového a vrcholového sportu. Teoretické i praktické řešení této otázky, jak je na to mnohokrát poukazováno ve vědecké literatuře, ve stranických a vládních dokumentech a konkrétně v Usnesení ÚV KSSS a rady ministrů SSSR z 11. září 1981 *O dalším rozvoji masové tělesné kultury a sportu* nepřipouští, aby byl hlavní důraz kladen na vrcholový sport na úkor rozvoje masových forem tělovýchovné a sportovní činnosti. V rámci socialistického způsobu života je nejpodstatnější rozvoj masového sportu, různých forem tělovýchovné zdravotní péče, aktivního odpočinku, turistiky. Do oblasti vrcholového sportu se dostane poměrně nepatrná část celkového počtu sportovců (asi kolem 1 %). Socialistická společnost nemá zájem o neomezené zvyšování počtu sportovců, kteří veškeré své úsilí zaměřují na zcela limitní sportovní výkony.

Rovněž však není vhodný takový přístup k vrcholovému sportu, kdy se na základě kritiky určitých negativních jevů (jež se v něm za určitých podmínek projevují) zcela zamítá jeho rozvoj v podmínkách socialistické společnosti, nebo se pro něj vymezuje druhořadá role. Vrcholový sport, jak je dostatečně prokazatelně uvedeno v řadě prací, plní za socialismu důležité společenské funkce: kulturní podívané; prestižní; v mezinárodních stycích upevnění míru a porozumění mezi národy; je to sféra lidské činnosti, v níž se projevují hranice lidských možností, „rezervní kapacita“ atd. [Vizitej 1980; Stoljarov 1979; Ponomarjov 1981 aj.].

Nejsprávnější je harmonické propojení masového a vrcholového sportu ve struktuře socialistického způsobu života. Určení jejich vzájemného poměru, způsobu organizačního zajištění apod. je otázkou, jež vyžaduje ještě hlubší vědecký výzkum.

Velmi zajímavá a důležitá je také otázka vzájemného poměru organizovaných a neorganizovaných forem tělovýchovné a sportovní činnosti v celkovém systému různých forem tělovýchovné a sportovní činnosti jako součásti socialistického způsobu života. Výzkumy provedené sociology Sovětského svazu a jiných socialistických zemí ukazují, že narůstá touha lidí různého stáří a profese po individuálních tělovýchovných a sportovních aktivitách bez přísného řádu a organizačních forem. V největší míře těmto požadavkům odpovídají centra sportu a odpočinku, jež jsou velmi populární u obyvatel Berlína a Lipska, Erfurtu a Karl Marx-Stadtu, Budapešti a rovněž tělovýchovné zdravotní kombináty v Bělorusku a jiných republikách Sovětského svazu.

Výzkum sovětských sociologů prokázal také zcela kladný vztah různých skupin obyvatelstva ke klubovým formám organizace tělovýchovné činnosti, jako kluby typu milovníků běhu, turistiky, odbíjené a jiné, jež existují v různých městech Sovětského svazu (například v SSSR měly v r. 1980 kluby milovníků kondičního běhu 8 miliónů lidí, kteří trénují převážně samostatně).

Přitažlivost těchto klubů nespočívá jen ve zdravotním efektu provozovaných tělovýchovných činností, ale i v psychické spokojenosti a možnosti komunikace s lidmi. V klubové formě se přenáší většina organizačních funkcí na samotné cvičence. Jak ukazují sociologické výzkumy, nikterak je to nezatěžuje. Spíše se bojí přeorganizovanosti a nadměrného počtu akcí. Jak ukazují zkušenosti, je klubová forma organizace tělovýchovné a sportovní činnosti přitažlivá také v práci s dětmi.

Existuje ještě celá řada jiných aspektů posuzované problematiky. Pozornost

zasluhuje například také otázka poměru tělovýchovné a sportovní činnosti v rámci tělesné kultury. V současné době jsou stále naléhavější i další momenty tělesné kultury v každodenním životě lidí, například společenská a osobní hygiena, racionální režim práce, odpočinek, výživa, využití přírodních sil apod. Pouze souhrn všech těchto prostředků tělesné kultury může konkrétně zabezpečit „zdravý způsob života“ jako důležitý aspekt socialistického způsobu života. Co může poskytnout tělesné cvičení nebo sportovní trénink, když není řešen problém racionální organizace práce, odpočinku a výživy, když není vyloučena možnost výrazné negativního působení vnějšího prostředí na organismus člověka apod.? V této souvislosti vystupuje otázka zesílení vztahu mezi organizacemi a lidmi odpovědnými za rozvoj tělesné kultury a sportu a těmi, kteří „spravují“ jiné výše uvedené prostředky tělesné kultury.

Velmi důležitá je také otázka vzájemného vztahu mezi tělovýchovnými a sportovními činnostmi a jinými druhy činnosti ve struktuře socialistického způsobu života. Abychom osvětlili podstatu problému, stačí si představit člověka, který pracuje ledabyle, odmítá plnit společenské úkoly, zanedbává čtení, divadlo a celý svůj volný čas a síly věnuje tělovýchově a plně se soustřeďuje na upevňování svého zdraví. To je samozřejmě hypotetický příklad, ale dovoluje zaostřit pozornost na to, že za socialismu se způsob života nemůže redukovat na tělovýchovné a sportovní aktivity. Život musí být naplněn i jiným obsahem.

Sociologické výzkumy umožňují určit význam a poměr různých forem lidské činnosti ve způsobu života, ve struktuře volného času u konkrétního člověka, sociálně demografické skupiny, určité země, regionu apod. Výzkumy provedené v Sovětském svazu a jiných socialistických zemích umožnily konkrétně zjistit, že ve volném čase obyvatelstva převládají druhy činnosti, jež přispívají intelektuálnímu rozvoji. Podle údajů sociologických výzkumů provedených v mnoha krajích a oblastech RSFSR, na Ukrajině, v Arménii, Kazachstánu a v jiných svazových republikách, věnují pracující Sovětského svazu 70 % z volného času na vzdělání a sebevzdělání, čtení knih a novin, sledování televizních přenosů, návštěvě kina, divadla a koncertů. Srovnání výsledků mezinárodního výzkumu objemu volného času ukázalo, že v Sovětském svazu je 4–6krát vyšší počet těch, kteří si zvyšují všeobecné i speciální vzdělání než v USA, NSR a Francii. Na zvýšení úrovně všeobecného a profesionálního vzdělání bez přerušení zaměstnání věnují pracující SSSR 7krát více času než obyvatelstvo uvedených zemí.

Podstatná je přitom skutečnost, že v posledních desetiletích se v SSSR stále více rozšiřují poměrně složité formy spotřeby kultury. Sovětské lidi se aktivně zapojují do umělecké tvorby. Kolem 15 miliónů lidí navštěvuje kroužky nebo kolektivy umělecké tvořivosti, jichž je více než 800 tisíc (do počtu není započítáno 10 miliónů žáků všeobecně vzdělávacích škol).

Široký rozvoj činnosti, v níž se člověk dostává za rámec odpočinku, zábavy a prostého osvojení si běžné informace, je vynikající rys socialistického způsobu života. Empirický sociologický výzkum však nedokáže odpovědět na otázku, jaký je nejefektivnější, nejrationálnější vzájemný poměr různých forem činnosti v jeho rámci. Samozřejmě nejde o to, aby bylo vypracováno doporučení pro všechny: z čeho se má skládat volný čas, kolik hodin má člověk věnovat čtení knih a novin, televizním pořadům, návštěvě různých kulturních programů, pěstování různých druhů sportu, výletům, přátelským setkáním apod. Každý vychází ze svých potřeb, zálib, sklonů, podmínek a také ze zájmů těch, s nimiž je ve styku, pracuje, přátelí se, k nimž má určité závazky, povinnosti.

Přesto věda a praxe již nyní klade otázku optimálního poměru základních forem činnosti v životě člověka (z hlediska všestranného rozvoje osobnosti), ve struktuře jeho volného času: Jak cílevědoměji využít tento čas a v jakých proporcích v něm mají být obsaženy určité druhy činnosti (samozřejmě s ohledem na pohlaví, věk, profesi, místo bydliště, osobní zájmy, sklony dovednosti apod.). Například jaký má být ideální poměr tělovýchovných a sportovních činností a vzdělávání ve struktuře času u různých skupin obyvatelstva, nebo jaká má být spotřeba času věnovaného prostředkům masové komunikace a tělovýchovným a sportovním aktivitám.

Tyto otázky se v souvislosti s přechodem od řízení jednotlivých komponentů sféry volného času a odpočinku pracujících ke komplexnímu řízení celé této sféry stávají stále naléhavější.

K jejich řešení můžeme dojít pouze na základě komplexního přístupu prostřednictvím odpovídajících výzkumů v rámci celé řady vědeckých disciplín — sociologie, sociální psychologie, komplexu lékařsko-biologických disciplín atd.

Za prvé je to problém optimálního objemu pohybové aktivity v různých životních obdobích u různých sociálně demografických skupin obyvatelstva. V současné době se objevují pokusy určit objem pohybové aktivity pro osoby různého pohlaví, věku a profese na den, týden, měsíc a rok, jenž by nejen udržoval potřebnou úroveň funkčního stavu organismu, tělesného rozvoje a průčeschnosti, ale zvyšoval také rezistenci organismu, zpomaloval procesy stárnutí, zabezpečoval tělesné zdokonalování člověka [Žoldak 1979; Nifontova 1977].

Tato práce však vyžaduje, aby se upřesnila kritéria a samotný pojem tělesného zdokonalování člověka, jež mají konkrétně historický charakter a mění se společně s vývojem společnosti [Višněvskij 1975; Čikin 1976], odpovídají reálným požadavkům a podmínkám života společnosti v té které etapě jejího historického vývoje. V současné době je před teorií tělesné výchovy a příbuznými vědami důležitý úkol — určit objektivní požadavky na tělesný rozvoj člověka, a to nejen vzhledem k potřebám současné společnosti, ale také společenského pokroku v budoucnosti. Důležité je osvětlit, jaké momenty (v celkové struktuře osobnosti a v biologických zvláštlostech všestranně harmonicky rozvinutého člověka) charakterizují tělesnou vyspělost, a upřesnit jaké tělesné vlastnosti, pohybové schopnosti, návyky a dovednosti má mít člověk v současné době a blízké budoucnosti, aby byl plně hodnotnou osobností, jakož i vymezit prostředky, jejichž pomocí mohou být tyto vlastnosti zformovány [Merhautová 1975].

Při určování místa tělovýchovných a sportovních činností člověka v systému jiných forem životní činnosti a optimální spotřeby času na tělovýchovné a sportovní aktivity se nelze omezit na analýzu jejich působení na fungování organismu a zdravotní stav člověka. Významný je komplexní výzkum charakteru podmínek a mechanismů působení sportu na osobnost člověka, komunikaci a vzájemné vztahy mezi lidmi. V této souvislosti vyvolávají pozornost specifické kulturní hodnoty vznikající v oblasti tělovýchovné a sportovní činnosti, jejich vzájemný vztah s jinými sociálními hodnotami, jež tvoří oblast lidské kultury. V současné době pozorujeme stále se zvyšující zájem o tyto problémy.

V závěru je nutné zdůraznit tyto momenty: Práce zaměřené na rozvoj tělovýchovné a sportovní činnosti jako důležitého komponentu socialistického způsobu života, na formování správného vztahu různých sociálně demografických skupin obyvatelstva k tělesné kultuře nemohou v podmínkách so-

cialismu probíhat živelně, cestou orientace podle pouhé intuice a představy každodenního vědomí. Je nutné hluboce vědecky zdůvodnit celý komplex působení na základě důkladných filozofických a sociologických výzkumů problémů tělesné kultury a sportu.

Proto vědci socialistických zemí — BLR, MLR, NDR, ČSSR a SSSR — přistoupili v r. 1981 ke společnému výzkumu okruhu filozofických a sociologických problémů, jež se týkají postavení tělesné kultury a sportu v socialistickém způsobu života. V průběhu tohoto výzkumu vyvíjejí společné úsilí při vypracování konkrétního teoretického modelu role a postavení tělesné kultury a sportu v socialistickém způsobu života. Kromě toho jsou v některých zemích — podle jednotného projektu a metodiky — organizovány empirické sociologické výzkumy tělovýchovných a sportovních činností ve struktuře volného času u různých sociálně demografických skupin obyvatelstva, vztahu těchto skupin ke kulturně výchovným hodnotám různých forem pohybové aktivity a sportovních odvětví a faktorů, jež podmiňují zapojení mas do tělovýchovného hnutí. Byly získány určité předběžné výsledky, jež se již využívají při rozpracování plánů sociálně ekonomického rozvoje různých měst, okresů, závodů ke správnému prognózování a plánování dalšího rozvoje tělovýchovné a sportovní činnosti jako významného komponentu socialistického způsobu života.

Další společné výzkumy mohou bezesporu přispět k nalezení správných teoretických a praktických řešení širokého okruhu složitých otázek, jež se týkají místa tělesné kultury a sportu v socialistickém způsobu života.

Přeložila Jarmila Merhautová

Literatura

- Adamson, K. V. — Titma, M. Ch. a kol.: *Fizičeskaja kultura i sovětskij obraz žizni*. Moskva, FiS 1982.
- Arnoldov, A. I.: *Socialističeskij obraz žizni i kultura*. Moskva, Mysl 1976.
- Butenko, A. I.: *Socialističeskij obraz žizni. Problemy i suždenija*. Moskva, Nauka 1978.
- Čikin, S. J.: *Fizičeskoje sovrěšenstvovanije čelověka*. Moskva, FiS 1976.
- Gordon, L. A. — Klopov, E. V. — Onikov, L. A.: *Čerty socialističeskogo obraza žizni: byt gorodskich rabočich včera, segodnja, zavtra*. Moskva, Znaniye 1977.
- Jevstafjev, B. V.: *Fizičeskaja kultura v mirovoj literatüre. Analiz osnovnyh vzgljadov na suščnost fizičeskoj kultury za period s 1890 po 1979 gg.* Leningrad, Mir 1980.
- Kozma, F.: *Jólét szocialista módon. (A szocialista életmód kérdésehez)*. Budapest, Kossuth 1976.
- Matvejev, L. P.: *Vvedenije v teoriju fizičeskoj kultury*. Moskva, FiS 1983.
- Merhautová, J.: *Funkcii fizičeskoj kultury, obuslovlennyje izmenenijami soděržanija truda i žizněnnoj sredi v uslovijach naučno techničeskoj revolucii. (Dissertace)*. Moskva, GCILIFK 1975.
- Nifontova, L. N.: *O někotorych voprosach metodologii poiska norm dvigatělnoj aktivnosti trudjaščichsja*. Teor. Prakt. fiz. Kult., 1977, č. 11.
- Ponomarjov, N. I.: *Sport and Society*. Moskva, Progress 1981.
- Stoljarov, V. I. — Krawczyk, Z.: *Sport i obraz žizni*. Moskva, FiS 1979.
- Suchomlinskij, V. A.: *O vospitanii*. Moskva 1973.
- Stoljarov, V. I.: *Sport and Way of Life (Methodological Aspects)*. Moskva, AN USSR 1980.
- Tolstych V. I.: *Obraz žizni. Ponjatie. Realnost. Problemy*. Moskva, Politizdat 1975.
- Vizitej, N. N.: *Obraz žizni. Sport. Ličnosť*. Kišiněv, Štiinca 1980.
- Višněvskij, I. B.: *Socializm i fizičeskoje sovrěšenstvovanije čelověka*. Moskva, FiS 1975.
- Žoldak, V. — Kolkutin, A.: *Racionalnyj dvigatělnyj režim trudjaščichsja. Ust — Kamenogorsk* 1979.